

Бевзюк Є.В.

**Ужгородський державний інститут
інформатики, економіки і права.
Канд. іст. наук.**

Європейський континент насправді став єдиним домом для значної більшості держав, що розташувалися на його території. Однак майбутнє гостро поставило питання збереження культурної своєрідності не тільки значних за чисельністю націй, але й малих етичних груп. Лише незначна кількість держав наблизилася до розв'язання проблеми національних меншин, прийняла і ратифікувала у себе в повному обсязі нормативно-правові акти, які стосуються гарантування і захисту прав національних меншин. У публікації розглядаються окремі правові аспекти й принципи захисту етнічних меншин.

Правові аспекти етнополітики у регулюванні життя національних меншин.

“Старий континент” на сьогодні став насправді єдиним європейським домом для значної більшості держав, що розташувалися на його території, але інтегроване майбутнє, до якого вони активно наблизилася, гостро поставило питання збереження культурної своєрідності не тільки великих за чисельністю націй, але й малих етногруп. Останні мають демонструвати культурно-духовне розмаїття Європи, її демократизм по відношенню до любого суб'єкту інтегрованого загального, а головне, уникати можливої міжетнічної конфронтації. Сьогодні у Європі проживає приблизно 100 млн. людей, що складають одну восьму від всіх мешканців континенту. В етнічному плані вони належать до двохсот етнічних великих та малих груп. Лише незначна кількість європейських держав наблизилася до вирішення проблеми національних меншин або прийняла та ратифікувала у себе в повному обсязі нормативно-правові акти, що стосуються гарантування та захисту прав національних меншин.

У даній статті автор ставить перед собою завдання розглянути окремі правові положення, які регулюють життя національних меншин, і головне, спробувати привнести в існуючу наукову теорію та практику авторську думку, в якій зроблена спроба не стільки розв'язати проблему русин, скільки доповнити існуючий науковий спір певними нормативно-правовими аргументами. При цьому автор, насамперед з точки зору своєї незначної обізнаності по даному питанню, залишає право висновків за науковою елітою, яка вже на протязі декількох десятиліть ламає творчі списи та втілює в життя різні політичні методи, ідеологічні теорії та науковий таланти у спробі розв'язати Гордєєв вузол “русинства”...

Розглядати генезис правової системи щодо національних меншин необхідно, на нашу думку, не абстрагуючись від правових норм окремого індивідуума, а з позицій правового детермінізму, який передував модернізації погляду: від одиничного - особистого до загального – суспільного. Спробуємо узагальнити етнополітичний досвід, що впливає на методологію розв'язання проблеми співіснування великих та малих етносів. По-перше, права особистості та етноменшини взаємопов'язані і не мають протиставлятися одні одному, а скоріше вони реалізуються за допомогою один одному тому, що складають єдиний комплекс – права людини. По-друге, принцип рівності всіх людей перед законом є базисним для

принципу рівності всіх народів, включаючи і етнічні меншини. По-третє, оптимізація правових норм щодо особистості та національної меншини повинна бути деполітизованою, деідеологізованою і не розглядатися з міжконфесійних позицій. По-четверте, принцип поваги права особистості, як і принцип визнання права етносу на збереження власного національного обличчя – це один з головних постулатів сучасного міжнародного права.

Парадоксом національно-правових відносин, на нашу думку, є жорстка залежність принципу національного суверенітету і самовизначення етнічних меншин від бажання титульної нації надати малому етносу право самостійно вирішувати питання, які апіорі відносяться до її компетенції. Від рівня демократизму держави та вміння її політичної еліти знайти компромісний шлях, а потім на його базі реалізувати програму злагодженого співіснування націй, залежить не тільки перспектива збереження етноодиниці, а в окремих випадках і політичний клімат у державі.

Існування русинства як суб'єкту і об'єкту різноманітних політичних сценаріїв достатньо представлене в науковій літературі, але нашим завданням є розгляд етнічних меншин як суб'єкта правових відносин. Генезис постановки проблеми меншин як суб'єкту правових відносин, порівнюючи, наприклад, з такими галузями права, як цивільне або кримінальне, має відносно недовгу історію. Меншини, як відомо, суб'єктами права стали лише на початку минулого століття у рамках версальських домовленостей. Пізніше Ліга Націй робила спроби нормативно врегулювати конфліктний характер, який несе існування негомогенних держав. Наступні політичні події – закінчення Другої світової війни та створення ООН – призвели до формування стійкого розуміння необхідності закріпити природне право людини у міжнародних і внутрідержавних документах. Таким чином, людина розглядалась не тільки як суб'єкт права, але й визнавалась її правосуб'єктність. У Загальній Декларації ООН безпосередньо записано: “людина, де б вона не знаходилася, має право на визнання її правосуб'єктності” [1, 196]. Виходячи з цього, кожна людина являється суб'єктом права, права є невід'ємними від носія. Під суб'єктами права ми будемо розуміти особу або соціальну групу, які володіють здатністю мати права і безпосередньо здійснювати юридичні обов'язки. Але як розподіляти право особи і правосуб'єктність соціальних суб'єктів? Що у даному випадку первинне? Цілком логічною є відповідь про первинність індивідуальних прав: людина – носій прав та обов'язків; вторинним виступає правосуб'єктність спільнот. У правовий фундамент останніх закладено правосуб'єктність найменшої частки суспільства – права кожної людини. Якщо абстрагуватися до теми нашого дослідження, то сучасний теоретичний підхід розглядає етнонаціональні меншини, в тому числі і людей, що самоідентифікують себе, наприклад, русинами, соціальною спільнотою або колективами, суб'єктом права. Останній складається з окремих індивідуумів – головних носіїв прав та обов'язків, при цьому примат прав особистості, її особиста свобода закріплені у міжнародно-правових документах.

Розглядаючи європейську систему захисту прав етноменшин, ми не можемо не торкнутися тих принципів, які декларувалися та стали основою для більшості європейських документів і, відповідно, можуть бути підставою для підходу до русинської проблематики. Насамперед, це розгляд права меншин як галузі міжнародного права за двома проблемами, від яких залежить подальша постановка питання: по-перше, це підхід до національної проблеми меншини, який означений терміном “самовизначення”; по-

друге, це шлях компромісного співіснування етноменшини поряд з титульним етносом, при цьому законодавством якомога точніше окреслені права етнічних меншин на вільне використання мови, проведення культових обрядів та заходів, спрямованих на збереження етнокультури. Наступним принципом, яким керувалися правознавці при формуванні нормативного пакету, стало намагання закласти до закону положення про необхідність керуватися та враховувати думку етнічної меншості та при цьому забезпечувати збереження інтересів етнічної більшості. У цьому випадку право народу на самовизначення та відокремлення має розглядатися як можливий варіант міжетнічного спокою.

З проголошенням мети ООН: “Розвивати дружні стосунки між націями на основі поваги принципу рівності та самовизначення народів” [2, Ст.1] з’явився один з найважливіших принципів, озвучений на високому міжнародному рівні. Надання цьому принципу статусу міжнародно-правового не тільки закріплює правовий статус створених після Другої світової війни держав, але й стає поштовхом для широкого національно-визвольного руху та боротьби за подолання колоніальної залежності. Крім того, була окреслена аксіологічна прихильність міжнародної спільноти до принципів “рівності та самовизначення народів”, що стала джерелом для подальшої мотивації розширення правового статусу малих етносів. Сучасна тенденція і теоретико-практичний підхід до реалізації права на самовизначення розглядається з врахуванням джерела походження етносу, тобто історико-географічні коріння етносу, а в Декларації про принципи міжнародного права від 1970 р. записано, що нація має право на самовизначення, за виключенням тих випадків, коли її інтереси не є представленими в урядах, тобто якщо вона не має права голосу в урядах. З огляду на полемічний характер трактування у світовій юридичній літературі понять “нація” і “меншина”, ми хотіли б звернутися до пакту 1966 року, який інколи використовується і трактується політиками, а не розглядається як механізм розв’язання проблеми. На нашу думку, існує певна колізія між правом націй на самовизначення (статті 21, 27) і правом меншин. Але ст. 21 пакту була задумана для вирішення проблеми переходу від колоніальної спадщини минулого до нових цивілізованих стосунків, тобто ст. 21 мала забезпечити процес деколонізації. Стаття 27 пакту, на нашу думку, описує статичну ситуацію в суспільстві, у якому існують певні види меншин (етнічні, релігійні), і обумовлює права як меншин, так і окремих членів цих меншин.

Певної означеності принцип самовизначення набув у статуті Організації Об’єднаних Націй (ст.1.п.2. і ст. 55). У статуті ООН говориться про необхідність розвивати дружні відносини між різними націями, “які засновані на принципі рівноправ’я та самовизначення народів” [3]. З часом положення статуту ООН про принцип самовизначення було розширено та конкретизовано у двох документах. Перший з них – резолюція 637 “Право народів і націй на самовизначення”, яка була прийнята на VII сесії Генеральної Асамблеї ООН 16 грудня 1952 р. [4, 36-39]. Більш конкретного нормативного характеру принцип самовизначення набув у Декларації ООН, прийнята 24 жовтня 1970 р. [5, 71-72]. Згідно декларації, держави, які її підписали, виходячи з принципу рівності та самовизначення, вважали за потрібне підкреслити, що всі народи мають право вільно реалізовувати своє право на соціальний, культурний і економічний розвиток. Всі держави, підписавши цей документ, брали на себе зобов’язання сприяти здійсненню принципу рівноправ’я і самовизначення. Крім того, кожна держава брала на себе зобов’язання не здійснювати будь-яких дій, які б чинили перешкоду реалізації згаданого принципу. Ключовим моментом, зафіксованим у декларації, стало

акцентування необхідності не використовувати право політичного самовизначення, як джерела можливого сепаратизму, який “вів би до розподілу або частковому, або повному порушенню територіальної цілісності, або політичної єдності суверенних держав”, а тому уряди держав, що існують, мають представляти “весь народ, що належить до даної території” [6]. І тут ми зачіпаємо складну проблему теорії принципу самовизначення, яка заключається, на нашу думку, у необхідності чітко визначити правові рамки таких дефініцій як “національні меншини” і “народ” у контексті самовизначення. Більшість правознавців вважає, що національні меншини є об’єктом і суб’єктом внутрішнього права, але при цьому не мають право на проведення самостійної політики самовизначення [7, 17-18]. Якщо розглядати народ з точки зору його належності до певної етнотериторії, то у “Декларації про принципи міжнародного права...” від 24 жовтня 1970 р., говориться про “весь народ, що належить до даної території, без расової відмінності, віросповідання або кольору шкіри” [8, 71]. Таким чином, виходячи з Декларації ООН, світова спільнота, включивши етнічні меншини до загального поняття “народ”, тим самим визнає існування проблеми трактування поняття “етноменшина”. Постає закономірне питання: етноменшина належить до мононаціональної або територіальної спільноти? На перший погляд цілком логічним буде вважати етноменшину, як це і робить більшість сучасних теоретиків міжнародного права, територіальною спільнотою. На користь такого змісту говорить: по-перше, відносно жорстка прив’язка етноменшин до певної території. По-друге, територія для етноменшин є не тільки їх сучасною “малою батьківщиною” у державно-правовому полі титульного етносу, але найчастіше і його історичним ареалом (наприклад, серболужичани). По-третє, для окремих малих народів, які отримали назву “корінні”, процес самоототожнювання етносу з певною територією має глибинні багатовікові коріння (індіанці Америки). По-четверте, етноменшини часто самоідентифікують себе як етноодиницю, пов’язуючи себе лише з певною територією, і намагаються реалізувати свій культурний потенціал на своїй історичній батьківщині (наприклад, татари Криму). І по п’яте, світова спільнота апіорі достатньо жорстко асоціює етноси з певною територією і на практиці, окреслюючи кордони ареалу, демонструє прихильність до реалізації поняття “етнічна доля” у контексті “певна територія”. На відміну від науковців, що включають до понятійного апарату зв’язок етнос - територія, а звідси виводиться право на самовизначення і особливі умови для захисту та збереження власної культури, існує достатньо широка категорія правознавців, що висловлюють ідею існування етнічної волі, яка є джерелом власного самозбереження, потенціалом етнічної, історичної і, що особливо важливо, правової культури. В основі такого ідеалізму лежить досвід минулого та світова практика існування національних меншин, які, не маючи власної державності (наприклад, євреї), зберегли етнічну культуру і пам’ять лише при умові існування “романтичної ідеї” самовизначитися шляхом створення власної державності. Крім того, цілком логічно виникає питання про визначення терміну або хронологічні рамки проживання, які можна вважати достатніми для визнання права етноменшини на певну територію. Підставу про пріоритетність поняття “етнонаціональне” над поняттям “територіальне” дає також існування дисперсних народів (наприклад, цигани), які мають широкий ареал розселення, не мають державності, але все одно самоідентифікують себе на підставі етнічної свідомості як представників певної етнічної групи.

Простежуючи генезис поняття “самовизначеність”, автор хотів би звернутися до такого важливого правового документу як “Рамкова конвенція про захист національних меншин (1995)”, де записано: “Кожна особа, ... має право вільно вирішувати, вважатися їй чи не вважатися такою...” [9, art.3. §1]. Саме це положення є не тільки концептуальним, але й певним чином відправним:

- самоідентифікація – важливий складовий елемент потенціалу, сучасності і перспективи етноменшини;
- ратифікація “Рамкової конвенції” – це не тільки елемент європейської спрямованості України, її цивілізованості, але й визнання відповідних правових норм, у яких свобода і право кожного індивідууму є фундаментальним положенням законодавства.

Підводячи підсумки викладеному теоретичному матеріалу, автор хотів би відзначити, що згідно останнього перепису населення України, 10 тис. жителів Закарпатської області самоідентифікували себе русинами, і, на нашу думку, настав час, коли політики та науковці мали б поставити крапку у питанні “русинства” і або розв'язати місцевий етноромантизм “неспілих українців”, або визнати право за певною частиною вважати себе етноменшиною – русинами.

Summary

The European continent today actually became the uniform house for the significant majority of the states, which has settled down in his territory. The people, which make one eighth all Europeans. In the ethnic plan they belong up to two hundred large and small groups. Only insignificant quantity of the European states has come nearer to the decision of a problem of national minority or has accepted and ратицировало at itself in complete volume the нормативно-legal certificates, which concern warranting and protection of the rights of national minority. In the publication the separate legal aspects and principles of protection of ethnic minority are considered.

¹ Устав Организации Объединенных Наций от 26 июня 1945 г. Всеобщая декларация прав человека. Принята III сессией Генеральной ассамблеи ООН 10 декабря 1948 г // Международное право в документах / Сост. Н.Т.Блатов, – М., 1982.

² Устав ООН. - Ст.1.

³ Там само. - Ст.1.

⁴ Право народов и наций на самоопределение. Резолюция 637. Принятая на VII сессии Генеральной Ассамблеи ООН 16 декабря 1952 г. // Действующее международное право. В 3-х т. – Т.1. - М., 1996.

⁵ Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с уставом Организации Объединенных Наций от 24 октября 1970 г // Действующее международное право, в 3-х т. – Т.1. - М., 1996.

⁶ Там само.

⁷ Грушкин Д.В. Право народов на самоопределение: история развития и воплощение идеи // Право народов на самоопределение: идея и воплощение.

⁸ Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с уставом Организации Объединенных Наций от 24 октября 1970 г .

⁹ Das Rahmenübereinkommen des Europarates vom 01.Februar 1995 zum Schutz nationaler Minderheiten. - <http://www.sorben-wenden.de>.